

AYDINLANMA
VE
DİNÎ TOLERANS

Ahmet Erhan ŞEKERCİ

EskiYeni Yayınları: 137

AYDINLANMA VE DİNİ TOLERANS

Ahmet Erhan ŞEKERCİ

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŐTİ.
(Sertifika no: 13178)

Editör
Doç. Dr. Muharrem HAFIZ

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
VADİ GRAFİK TASARIM VE REKLAMCILIK LTD. ŐTİ.
İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1
Yenimahalle/ANKARA • Tel: 0 312 395 85 71
(Sertifika No: 47479)

1. Baskı: Ekim 2022

ISBN: 978-625-7673-49-5

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŐTİ.
Hacı Bayram Mahallesi Boyacılar Sokak No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

AYDINLANMA
VE
DİNÎ TOLERANS

Ahmet Erhan ŞEKERCİ

ANKARA 2022

Ahmet Erhan ŞEKERCİ

1973 yılında Ordu'da doğdu. 1997 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2009 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Gazzâli ve David Hume'da Nedensellik" başlıklı doktora tezini tamamladı. 1999-2009 yılları arasında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalıştı. 2009 yılında İstanbul Üniversitesi Dünya Dinleri ve Kültürü Bölümünde Öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı. 2011 yılında Yrd. Doç. Dr. 2017'de Doç. Dr. olarak aynı fakülteye atandı. 2006-2007 yılları arasında Ürdün Üniversite'sinde ve 2011-2012 yılları arasında Oxford Üniversitesi, Faculty of Oriental Studies'te misafir araştırmacı olarak bulundu. 2018-2021 yılları arasında KKTC Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde misafir öğretim üyesi ve dekan yardımcılığı görevinde bulundu. Sebahattin Zaim Üniversitesi ve Bahçeşehir Üniversitelerinde lisans ve yüksek lisans dersleri verdi. Şekerci'nin *Gazzâli ve David Hume'da Nedensellik ve Mucize ve Aydınlanma ve Din: İngiliz Aydınlanma Geleneğinde Din Algısı* isimli yayımlanmış iki eseri bulunmaktadır. Halen İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe Tarihi ABD öğretim üyeliğini sürdürmektedir.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ-----	7
GİRİŞ-----	11

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMLAR VE SORUNLAR

AYDINLANMA NEDİR?-----	19
TOLERANS VE DİNÎ TOLERANSIN MAHİYETİ-----	20
Formel Açıdan Tolerans ve Toleranssızlık-----	25
İçeriksel Bağlamda Tolerans ve Toleranssızlık-----	30
Dinî Tolerans ve Toleranssızlık-----	38
AYDINLANMA İDEALLERİ VE DİNÎ TOLERANS-----	46
DEİZM, ATEİZM, SEKÜLERLEŞME VE DİNÎ TOLERANS--	58

İKİNCİ BÖLÜM

AYDINLANMA SÜRECİ VE DİNÎ TOLERANS ALGISI

AYDINLANMAYI MÜJDELEYEN DİNÎ TOLERANS	
ÖNCÜLERİ-----	65
İNGİLTERE'DE AYDINLANMA VE DİNÎ TOLERANS-----	73
Küçük/Farklı Protestan Grupların Varlık Mücadelesi-----	79
İngiltere'de Katolikler ve Dinî Tolerans-----	88
FRANSA'DA DİNÎ TOLERANS MÜCADELESİ-----	93
Fransa'da Din Savaşları ve Tolerans Akitleri-----	95
<i>Bartolomeus Yortusu Katliamı</i> -----	103
Nantes Akti ve Fontainebleau Fermanı-----	108
<i>Valdocuların Mücadelesi</i> -----	112
<i>Calas Davası</i> -----	113
<i>Cizvit ve Jansenizm Çekişmesi</i> -----	116
SİĞİNMA YURDU OLARAK HOLLANDA VE DİNÎ	
TOLERANS TECRÜBESİ-----	119
KITA AVRUPA'SINDAKİ DİĞER DİNÎ TOLERANS ÇABALARI	126

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİNÎ TOLERANSIN FELSEFİ TEMELLERİ

ÖZGÜRLÜK, DÜZEN VE GÜVENLİK: JOHN LOCKE'DA DİNÎ TOLERANS-----	136
VİCDAN VE HAKİKAT: PIERRE BAYLE'NİN MÜCADELESİ VE DİNÎ TOLERANS-----	165
HAK VE ÖZGÜRLÜK: VOLTAİRE'NİN DİNÎ TOLERANS ALGISI-----	180
SONUÇ-----	189
KAYNAKÇA-----	197
İNDEKS-----	205

ÖN SÖZ

Toplumsal bir varlık olan insan için özgürlük kavramının önemi tartışılmaz. İnsan olma durumunun en ayırıcı noktası olan aklın kullanımıyla doğrudan ilişkili olan özgürlük, insanlık tarihi boyunca genişleyen bir içeriğe sahip olmuştur. Nitekim insana dair en eski tanımın akıl ve irade üzerinden kurulduğunu bilmekteyiz. Bu yönüyle insana dair tanımlamaların başında onun iradi ve özgür bir varlık olduğu, bunun da doğuştan geldiği kabul edilmiştir. Aydınlanmanın kurucu filozofu J. Locke da doğuştan gelen üç temel haktan birinin özgürlük olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında özgürlük kavramının sonradan kazanılan bir tarafı da bulunmaktadır. Sonradan kazanılan özgürlük genelde bir hak olarak tanımlanmıştır. Medeniyet tarihi bir anlamda insanlığın ilerleme ülküsünün kazanımlara ve kazanılmış haklara dönüşmüş halidir.

İnsan akıllı ve özgür olduğu gibi aynı zamanda bir inanç varlığıdır. İnanma eylemi onun aklının ve özgür seçiminin bir sonucu olarak kendini kalbi açıdan aşkın bir gerçekliğe bağlaması anlamına gelir. Ayrıca inanma eylemi insanlık tarihiyle eş olan bir şeydir. Semavî dinler açısından baktığımızda da insanlık tarihi aslında bir inanç tarihidir. Ancak bu tarih aynı zamanda inancın zamanla kurumsallaştığı, farklılaştığı ve devamlı bir mücadelenin olduğu bir tarihi de bize anlatmaktadır. Dinî tolerans kavramı da böyle bir tarihsel sürecin içinde, Aydınlanma dönemiyle birlikte olgusal ve felsefî zemine kavuşmuştur. Dinî tolerans, Avrupa'da yaşanan Reform hareketlerinin ardından, Hıristiyanlık içinde yaşanan büyük dinî kırılmanın olgusal bir sonucudur. Ayrıca bu kavram, tarihsel olarak yaşanan mücadele ve ödenen bedellerin ardından felsefî bir zemine

kavuşmuştur. Bu çalışmada incelediğimiz dinî toleransın oluşmasında, öncelikle Avrupa merkezli Reform hareketleriyle başlayan mezhepsel ayrışmaların ve aynı din mensuplarının birbirlerine yaklaşımlarının önemli olduğu görülecektir. Bu yönüyle elinizdeki çalışma Aydınlanma dönemi öncesinde dinî toleransı hazırlayan tarihsel süreci ve bu tecrübeden hareketle düşünürlerin kavram hakkındaki felsefi görüşleri incelenmiştir.

Elinizdeki eser Aydınlanma ve dinî toleransın kavramsal, tarihî ve felsefî yönlerini içine alarak inceleyen üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kavramsal arka planın yanında, tolerans kavramının dinî açıdan aydınlanma süreciyle ilişkisini ve önemini ele aldık. İkinci bölümde Aydınlanma’da dinî tolerans sürecini hazırlayan tarihsel arka plana yoğunlaştık. Bu bağlamda Aydınlanmanın üç önemli merkezi -İngiltere, Fransa ve Hollanda- özelinde inceleme yaptık. Üçüncü bölümdeyse dinî toleransın felsefî temellerini J. Locke, P. Bayle ve Voltaire’in düşünceleri üzerinden inceledik. Kuşkusuz bu bağlamda ele alınabilecek başka düşünürler de vardır. Ancak teorik zemin açısından Locke ve Bayle’nin bu konudaki fikirlerinin kapsayıcı ve anlaşılır olması ve yaşanan fikrî sürecin entelektüel bir zemin kazanmasında Voltaire’nin yadsınamaz çabasından dolayı çalışmanın bu kısmını bu üç düşünürle sınırlandırdık. Ancak ortaya koyduğumuz kavramsal çerçeve bağlamında başka düşünürlerin de bu kategori içerisinde ele alınabileceğini düşünüyor ve bu konuda ufuk açıcı başka çalışmaların yapılabileceğini umuyoruz. Bu açıdan elinizdeki çalışmanın, bundan sonra yapılacak çalışmalara yol gösterici olmasını ve alandaki boşluğu doldurmasına katkı sağlamasını temenni ediyoruz.

“Aydınlanma ve Dinî Tolerans” başlığını taşıyan bu çalışmamızın oluşması ve kisse-i tab’a bürünmesi oldukça uzun zihinsel bir hazırlığı gerektirdi. Bu süreçte teşvik ve desteklerini

gördüğüm sayın hocam Prof. Dr. Bayram Ali Çetinkaya'ya ve sevgili meslektaşım Doç. Dr. Muharrem Hafız kardeşime, eserin elinizdeki şekliyle oluşmasındaki yönlendirici tavsiye ve yorumlarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim. Elbette en büyük teşekkürü sevgili ailem hak ediyor. Bu zorlu süreçte her an yanımda olan sevgili eşime ve evlatlarıma ve dahî dualarıyla her dâim desteklerini üzerimden eksik etmeyen muhterem anne ve babama sonsuz şükranlarımı sunarım.

Ahmet Erhan Şekerci

İstanbul Ekim 2022